

dr hab. Agnieszka Bielawska

Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM

Zakład badań nad integracją europejską

Recenzja

Rozprawy doktorskiej mgr Marleny Piotrowskiej, *Ścieżki karier członkiń CDU i CSU prowadzące do stanowisk politycznych na poziomie federalnym w Niemczech w latach 1991-2018*, Wrocław 2022, ss. 278.

Rozwój karier polityczek niemieckich jest tematem stosunkowo rzadko podejmowanym, choć istotnym w kontekście aktywności kobiet w sferze publicznej. Stopniowo zwiększający się w ciągu XIX i XX wieku udział kobiet w ww. sferze odbywał się równoległe z procesem modernizacji stosunków społecznych, na tle feministycznych dążeń do zrównania praw kobiet i mężczyzn. Organizacje kobiece – jak niemieckie Stowarzyszenie Pomyślności Kobiet, czy francuska Unia Powszechna Kobiet – domagały się, m.in. dostępu do edukacji wyższej, prawa do pracy, dysponowania zarobkami oraz majątkiem, jak również praw wyborczych dla kobiet. Te ostatnie w państwach europejskich były kobietom w pełni przyznawane od początku XX w., w tym w Finlandii w 1906 r., w Niemczech i Polsce w 1918 r., natomiast we Francji w 1944 r. Starając się wywalczyć równoprawne uczestnictwo w sferze polityki, kobiety nie tylko zderzały się z wielowiekowo ugruntowanym przekonaniem, że ich domeną jest sfera prywatna, ale musiały również nauczyć się funkcjonować w zmaskulinizowanych strukturach, w których uważane były za element obcy.

Jak podkreślają Bärbel Schöler-Macher i Birgit Meyer w latach dziewięćdziesiątych w niemieckiej polityce federalnej kobiety były rzadko spotykane – podczas 12 kadencji w Bundestagu zasiadało 136 posłanek (na 662 miejsca, stanowiły więc 20,5% deputowanych). W następnych latach ich liczba wzrastała. Po wyborach parlamentarnych w 1994 r. stanowiły 26,2% deputowanych (otrzymały 176 na 672 miejsca), natomiast w ramach 14 kadencji 30,9% (207 na 669 miejsc). Najliczniejsza grupa parlamentarzystek – 230 (na 631 miejsc, 36,5%) – występowała w Bundestagu w latach 2013-2017, ale już w następnej kadencji zmniejszyła się do 218 (na 709 miejsc, 30,7%). Niewątpliwie na ilość kobiet w Bundestagu wpływa wiele czynników – począwszy od socjoekonomicznych, poprzez instytucjonalne, skończywszy na tych, które związane są z niemiecką kulturą polityczną. Powodują one, że kobiety, które

stanowią ponad połowę elektoratu w Niemczech, wciąż są w parlamencie niedoreprezentowane.

Doktorantka Marlena Piotrowska podjęła w swojej rozprawie interesujący temat rozwoju karier polityczek niemieckich związanych z Unią Chrześcijańsko-Demokratyczną Niemiec i Unią Chrześcijańsko-Społeczną. Jej rozważania są istotne i cenne dla szerszych refleksji dotyczących aktywności i pozycji kobiet w polityce niemieckiej. Są również ważne w kontekście dyskusji o równouprawnieniu kobiet i mężczyzn w polityce, która przybrała na sile po wyborach do Bundestagu w 2017 r. W tym kontekście należy podkreślić, że choć na podstawie artykułu 3 ustępu 2 i 3 Ustawy Zasadniczej państwo niemieckie popiera rzeczywistą realizację równości kobiet i mężczyzn oraz działa na rzecz wyeliminowania istniejących przeszkód, w porównaniu z niektórymi europejskimi państwami – jak Finlandia, Szwecja, Hiszpania i Francja, które posiadają wysoki odsetek kobiet w parlamentach narodowych wynoszący od 40 do 47% – Niemcy wypadają przeciętnie. Zdominowane przez mężczyzn struktury partyjne, istniejące w społeczeństwie stereotypowe wzorce i trudności w pogodzeniu członkostwa w partii z pracą i rodziną, utrudniają nie tylko wejście kobiet do polityki, ale także ich awans w strukturach partii. Świadome tego faktu są również niemieckie partie chadeckie, które biorąc pod rozwagę udział kobiet w gremiach partyjnych w swych obowiązujących statutach ustalają, że w gremiach CDU powinny one stanowić 33% członków (CDU, *Statutenbroschuere der CDU Deutschlands*, § 15. *Gleichstellung von Frauen und Männern*, 2016, s. 12), natomiast w gremiach CSU – 50% (CSU, *Satzung der Christlich-Sozialen Union*, § 8. *Gleiche Teilhabe von Frauen und Männern*, 2019, s. 12; w statucie z 2017 r. było to 40%). Jako że powyższe ustalenia skutkują nie tylko zwiększeniem obecności i wpływu kobiet na podejmowane w partiach decyzje i kierunek ich rozwoju, ale także wpływają na rozpoznawalność danej polityczki, co jest istotne z punktu widzenia rozwoju kariery, dobrze, że aspekt ten został przez Doktorantkę dostrzeżony i rozwinięty (s. 66, 101, 159-173).

Przyjęty w rozprawie doktorskiej układ chronologiczno-problemowy sprawia, że jej struktura jest logiczna i przejrzysta. Została ona podzielona na wstęp, 4 rozdziały (I. *Metodologia*, II. *Ścieżki kariery*, III. „*Ossis*” i „*Wessis*” w drodze na szczyt, IV. *Kariera w partii i dzięki partii*) i zakończenie. Ponadto zawiera 8 aneksów (1. Kwestionariusz osobowy, 2. Wyniki wyborów do Bundestagu w latach 2018-2021, 3. Zachowania wyborcze w wyborach do Bundestagu we wschodniej i zachodniej części Niemiec w latach 1949-2017, 4. Tytuły prac doktorskich, 5. Przystąpienie polityczek do CDU, 6. Przystąpienie polityczek do CSU, 7. Główne obszary polityk sektorowych, 8. Mapa administracyjna Niemiec (kraje związkowe)),

wykaz skrótów oraz streszczenie w j. polskim i angielskim. Istotnym elementem pracy jest bibliografia, która liczy 56 stron (ss. 206-262). Wykorzystane źródła i literatura przedmiotu zostały podzielone na pięć głównych kategorii: 1. Materiały archiwalne, 2. Akty prawne, 3. Literatura, 4. Publicystyka, 5. Źródła multimedialne. Zapis bibliograficzny jest kompletny. Autorka przeprowadziła pogłębioną kwerendę obejmującą kluczowe dokumenty i opracowania. Dobór źródeł i aktualnej literatury jest prawidłowy.

We wstępie mgr Marlena Piotrowska dokonała charakterystyki problemu badawczego oraz użytych metod i technik badawczych. Przewidziała strukturę i konstrukcję pracy oraz jej ramy czasowe. Uzasadniła wybór tematu oraz odniosła się do materiałów wykorzystanych przy jej pisaniu.

Rozdział I w sposób bardziej szczegółowy, niż we wstępie, omawia problem badawczy, czyli ścieżki karier członkiń CDU i CSU, które po zjednoczeniu Niemiec pełniły funkcję przewodniczącej CDU, sekretarzynie generalnej CDU i CSU, skarbniczki partii CDU i CSU, kanclerki federalnej, ministerki federalnej, ministerki stanu, parlamentarnej sekretarzynie stanu, przewodniczącej komisji stałej w Bundestagu, członkini prezydium Bundestagu, przewodniczącej frakcji CDU/CSU w Bundestagu i sekretarzynie parlamentarnej frakcji CDU/CSU w Bundestagu (w sumie: 37 członkiń CDU i 8 CSU). Rozdział zawiera również szersze niż we wstępie uzasadnienie wyboru tematu oraz odnosi się do stanu badań, głównie prowadzonych przez autorów niemieckich.

Autorka w swoich rozważaniach posłużyła się neoinstytucjonalną perspektywą badawczą, „ze względu na fundamentalne znaczenie instytucji w systemach społecznych i politycznych, które mają wpływ na przebieg karier politycznych” (s. 12). Wybór ten uważam za trafny również dlatego, że neoinstytucjonalizm przyjmuje, że nie tylko działania aktorów powiązane są z ograniczeniami narzucanymi przez instytucje, ale także instytucje są modyfikowane przez działania aktorów (w kontekście rozprawy doktorskiej polityków i polityczki chadeckie).

Przedstawienie w rozdziale I najważniejszych stanowisk we władzach partii, władzy ustawodawczej i wykonawczej uważam za zgodne z przyjętym paradygmatem. Brakuje jednakże szerszych odniesień do podstaw prawnych oraz sposobu wyboru owych władz. Moim zdaniem, w rozdziale I należałoby również szerzej odnieść się do statutów obu partii chadeckich, w tym sposobu wyboru na stanowiska partyjne oraz do ustaleń dotyczących ich podziału między kobiety i mężczyzn (zostało to omówione w rozdziale IV podrozdziale 4.

Polityka kobieca partii chadeckich, sugeruję zatem przeniesienie odpowiednich fragmentów do rozdziału I). Opisanie w tym miejscu podstaw prawnych wyboru na stanowiska partyjne i rządowe byłoby logiczną konsekwencją wyboru paradygmatu neoinstytucjonalnego oraz przyjętej przez Autorkę struktury pracy.

Wśród metod badawczych wymienionych przez Doktorantkę w rozdziale I (oraz we wstępie) znajduje się: metoda monograficzna oraz metoda pozycyjna wyodrębniania elit. Dobór metod badawczych należy uznać za poprawny. Niemniej jednak powinny one zostać uzupełnione o metodę analizy treści, szczególnie w kontekście oparcia badań Doktorantki na dokumentach, wywiadach i treściach dostępnych na stronach internetowych, metodę instytucjonalno-prawną, m.in. ze względu na analizę statutów i funkcjonowania partii politycznych, oraz analizę systemową, gdyż niewątpliwie na przebieg karier polityczek chadeckich wpływa istniejący w Niemczech system polityczny. Wybór technik badawczych (wspomnianych także we wstępie) uważam za poprawny.

W rozdziale I znajdują się również wyszczególnione cele badawcze, hipotezy i pytania badawcze. Zostały one sformułowane w sposób właściwy. Główna hipoteza zakłada, że „ścieżki kariery większości czołowych polityczek (>50%) z CDU i CSU w wyznaczonym okresie polegają na mozolnym, liniowym awansie w strukturach partii prowadzących do osiągnięcia najważniejszych stanowisk politycznych z punktu widzenia Republiki Federalnej Niemiec” (s. 27).

Magister Marlena Piotrowska jako daty graniczne badania podała uformowanie rządu i zaprzysiężenie Helmuta Kohla na kanclerza zjednoczonych Niemiec w styczniu 1991 r. oraz 31 zjazd partii CDU w grudniu 2018 r., podczas którego Annegret Kramp-Karrenbauer zastąpiła Angelę Merkel na stanowisku przewodniczącej CDU. Określony w pracy przedział czasowy daje podstawy do zaprezentowania ścieżek karier członkiń niemieckich partii chadeckich prowadzących do stanowisk politycznych na poziomie federalnym. Niemniej uważam, że ze względu na przyjętą datę początkową oraz skupienie się w dysertacji na poziomie federalnym, datą kończącą badanie powinien być grudzień 2021 r., a zatem moment, w którym Angela Merkel przestała pełnić funkcję kanclerki RFN, lub koniec 19 kadencji Bundestagu. O sensowności zmiany daty końcowej świadczy również fakt, że Doktorantka wielokrotnie przekracza przyjęte ramy czasowe (s. 18-19, 21, 24, 40-43, 80-81, 100-101, 107, 131, 139, 151-155, 158, 167, 177).

Charakteryzując w rozdziale II koncepcje teoretyczne dotyczące kariery politycznej, Autorka skoncentrowała się na badaczach i badaczkach niemieckich. Niezwykle istotne w tym kontekście są prace G. Fuchs i B. Hoecker, które wyjaśniając zaangażowanie kobiet w politykę wskazują na 3 grupy czynników: socjoekonomiczne (w tym wykształcenie, praca zarobkowa, dochód, stan cywilny), instytucjonalne (jak system rządów, system partyjny, system wyborczy, system reprezentacji interesów, wzorce kariery, strategie rekrutacji kandydatów) oraz kulturę polityczną (m.in. wartości, nastawienie, normy i postawy polityczne, stereotypy wobec płci). Doktorantka, częściowo podążając za tym podziałem, w dalszej części rozdziału odniosła się do wpływu na karierę polityczek chadeckich: wyznania, tła migracyjnego, wykształcenia i pracy, rodziny i systemu wyborczego. Umiejętnie wyodrębniając najważniejsze czynniki, co było jednym z celów badawczych, dokonała rzetelnej analizy zebranych danych. Magister M. Piotrowska odniosła się w rozdziale również do kwot płci i miękkich form wsparcia kobiet, ale nie wskazała jakie oficjalne stanowisko względem tych elementów zajmują niemieckie partie chadeckie. Autorka dopełniła tę brakującą wiedzę w podrozdziale 4 rozdziału IV.

Mając na względzie główny cel badawczy, niezwykle interesujące są dwa ostatnie rozdziały poświęcone rozwojowi karier polityczek chadeckich – przy czym w rozdziale III mgr Marlena Piotrowska skoncentrowała się na wskazaniu różnic i podobieństw między polityczkami wschodnio i zachodnioniemieckimi, zaś w rozdziale IV między polityczkami powiązanymi z Unią Chrześcijańsko-Demokratyczną i Unią Chrześcijańsko-Społeczną. Autorka umiejętnie nawiązała w nich do wyodrębnionych we wcześniejszym rozdziale czterech generacji polityczek, czyli grup kobiet, które urodziły się i wychowały w podobnym okresie (generacja wojenna, powojenna, *baby boomers* i generacja x), realizując w ten sposób jeden z celów badawczych dysertacji, oraz trzech głównych dróg awansu (mozolnej ścieżki, szybkiego awansu i ścieżki alternacji).

W rozdziale III Doktorantka w kompetentny sposób zanalizowała ścieżki kariery członkiń chadecji w Niemieckiej Republice Demokratycznej i Republice Federalnej Niemiec ukazując je na tle odmiennej historii, systemów politycznych oraz polityki wobec kobiet (niem. *Frauenpolitik*). W tej części rozprawy na szczególną uwagę zasługuje rzetelnie opracowana wschodnio i zachodnioniemiecka polityka wobec kobiet (podrozdział 2 i 3) oraz porównanie ścieżek karier politycznych kobiet w NRD i RFN (podrozdział 5). Dokonana analiza pozwoliła magister Marlenie Piotrowskiej na wyciągnięcie ciekawego wniosku, mianowicie, że pomimo, że proces socjalizacji polityczek przebiegał w obu państwach niemieckich w odmiennych warunkach i polityczkom z Niemiec Wschodnich, jak Angeli Merkel, brakowało obycia z

instytucjami demokratycznymi, po zjednoczeniu Niemiec dość szybko osiągały one wysokie stanowiska polityczne.

Przybliżając, w ostatnim rozdziale, drogi karier kobiet w obu partiach chadeckich, Autorka skoncentrowała się na pokazaniu, że wpływ na nie mają decyzje podjęte podczas zjazdów partyjnych (publikowane w postaci uchwał i statutów), kobiece organizacje działające przy CDU i CSU (np. Frauen Union der CDU, Frauen-Union Bayern), współpraca obu partii chadeckich, która na szczeblu federalnym przyjęła postać frakcji parlamentarnej CDU/CSU, system polityczny Niemiec oraz inne formy wsparcia (ze strony Fundacji Konrada Adenauera, czy Hannsa-Seidela oraz mentorów). Z badań przeprowadzonych przez M. Piotrowską, wynika, że czynnikiem, który najsilniej wpływa na karierę polityczną kobiet w CDU i CSU jest kwestia przyjęcia i stosowania przez obie partie mechanizmów zwiększających udział kobiet w polityce. Korespondują one zatem z poglądami niemieckich badaczy, jak np. Silke Kinzig (*Auf dem Weg zur Macht?: Zur Unterrepräsentation von Frauen im deutschen und U.S.-amerikanischen Regierungssystem*, 2007).

Na podstawie analizy wypowiedzi polityczek chadeckich, Doktorantka ustaliła, że o wyborze CDU i CSU przesądziły następujące czynniki: tożsamość ideowa oraz program partii, przełomowe momenty w historii partii, wpływ bliskich członków rodziny lub znajomych należących do partii, przynależność do organizacji bliskich partii, praca w strukturach administracji lub chęć wzięcia odpowiedzialności za sprawy publiczne. Wniosek ten zgodny jest z badaniami przeprowadzonymi, np. przez Sarah Elise Wiliarty (*The CDU and the Politics of Gender in Germany: Bringing Women to the Party*, 2010).

Myślę, że choć kwestia ta wykracza poza ramy niniejszego doktoratu, w kontekście czynników wpływających na przystąpienie kobiet do partii chadeckich, warto byłoby zbadać, czy objęcie przez Angelę Merkel w pierw stanowiska przewodniczącej CDU a później kanclerki RFN zwiększyło zainteresowanie kobiet członkostwem w obu partiach. Ponadto sugerowałabym przeniesienie zawartych w rozdziale IV definicji partii politycznej i partii ludowej do rozdziału I podrozdziału 9, gdzie przywołane zostały również inne używane i pojawiające się we wszystkich rozdziałach pracy terminy, np. kariera polityczna.

Język pracy jest klarowny i adekwatny do publikacji, aczkolwiek zdarzają się błędy językowe i literówki np.:

- „(...) na oficjalnych strona internetowych (...)” (s. 49),

- „H. Kasner była jedną osób zakładających (...)” (s. 72),
- „Wśród badanej grupy kobiet 60% przebyło mozolną ścieżkę awansu, co koresponduje z wynikami badań D. Herzoga, który również wskazał, iż 60% polityków standardową drogę awansu politycznego” (s. 87),
- ostaliga, zamiast ostalgia (s. 109),
- „(...) Niemki z zachodu były uprzywilejowane względem wschodnioniemieckich rodaczek we wkraczaniu na polityczną ścieżkę i awansie w kierunku najważniejszych stanowisk” (s. 129),
- „(...) były różne we Wschodnich i Zachodnich Niemczech” (s. 141),
- „z myśli chrześcijańskiej wyłoniły się partie chrześcijańskiej demokracji (...)” (s. 145),
- „(...) dzięki któremu będą oni mogli (...)” (s. 146),
- „(...) interesów obywateli i dbania dobro wspólne (...)” (s. 192),
- „(...) byciu *Volkspartei* – partia ludową” (s. 197).

Pod względem formalno-warsztatowym rozprawa jest zasadniczo poprawna, chociaż w przypadku części bibliografii zdarzają się błędy, np.:

- umieszczenie w kategorii aktów prawnych „Listu do Biskupów Kościoła Katolickiego o współdziałaniu mężczyzny i kobiety w kościele i świecie” oraz „Noty doktrynalnej o niektórych aspektach postępowania katolików w życiu politycznym”, które sugerowałabym umieścić w kategorii materiały archiwalne (s. 210-211),
- umieszczenie w kategorii literatura „Heimat Bayern. Zukunft Deutschland. Mit uns. Program der CSU zur Bundestagswahl am 2. Dezember 1991” zamiast w kategorii materiały archiwalne (s. 214),
- brak wymienienia autora publikacji „Perspektiven einer Politik der Gleichstellung von Frauen und Maennern” (s. 226),
- podawanie stron publikacji (s. 211-232).

Podsumowując, mgr Marlena Piotrowska przedstawiła ważny w sensie poznawczym i praktycznym problem badawczy dotyczący ścieżek karier członkiń CDU i CSU prowadzących

do stanowisk politycznych na poziomie federalnym w latach 1991-2018 (a faktycznie do 2021 r.). Praca wypełnia lukę w polskich badaniach nad tym zagadnieniem. Sposób prezentacji zagadnienia jest pełny, ukazujący problem badawczy w ujęciu całościowym, pomimo drobnych niedociągnięć wskazanych powyżej. Założenia badawcze sformułowane we wstępie i rozdziale I zostały zrealizowane, podobnie zostały udzielone odpowiedzi na pytania badawcze. Analiza przeprowadzona w poszczególnych rozdziałach pracy pozwoliła zweryfikować (częściowo oraz w pełni) hipotezy badawcze sformułowane w I rozdziale, jak również pokazała umiejętność wyciągania przez Autorkę ciekawych wniosków.

Wniosek końcowy:

Stwierdzam, że rozprawa doktorska opowiada warunkom stawianym rozprawom doktorskim zgodnie z ustawą o stopniach i tytule naukowym. Wnoszę o dopuszczenie Doktorantki Marleny Piotrowskiej do publicznej obrony.

Agnieszka Siclewska